

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ключева Н.В. Программы социально-психологического тренинга / Н.В. Ключева, М.А. Свистун. – Ярославль : Ярослав. НПЦ «Психодиагностика», 1992. – 66 с.
2. Макшанов С.И. Психология тренинга : Теория. Методология. Практика : [монография] / С.И. Макшанов. – СПб. : Образование, 1997. – 238 с.
3. Тренинг профессиональной идентичности : руководство для преподавателей вузов и практикующих психологов / авт.-составитель Л.Б. Шней-

дер. – М. : МПСИ ; Воронеж : НПО «МОДЭК», 2004. – 208 с.

4. Федорчук В.М. Тренинг особистісного зростання / В.М. Федорчук. – К. : «Центр учбової літератури», 2014. – 250 с.

5. Ушакова К.Ю. Соціальні та психологічні чинники розвитку професійної «Я-концепції» студентів медичних коледжів / К.Ю. Ушакова // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки : зб. наук. праць. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2017. – № 5 (50). – С. 131-137.

УДК 159.923.2-053.67

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СИСТЕМОУТВОРЮЮЧОГО КОМПОНЕНТУ САМОСТАВЛЕННЯ В ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Хоменко К. В., аспірант
кафедри загальної та соціальної психології та психотерапії
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

В статті розглянуто результати емпіричного дослідження системоутворюючого компоненту самоствавлення, його складових – глобального самоствавлення та часової транспективи Я; представлена та обґрунтована структурна модель самоствавлення в юнацькому віці. Виявлені та уточнені якісні й кількісні характеристики складових системоутворюючого компоненту самоствавлення в юнацькому віці. Обґрунтовано психодіагностичний інструментарій дослідження психологічних особливостей глобального самоствавлення та інтегративного переживання самоідентичності особистості у часі в юнацькому віці.

Ключові слова: *глобальне самоствавлення, часова транспектива Я, особистісна ідентичність, самосвідомість, Я-концепція.*

В статье рассматриваются результаты эмпирического исследования системообразующего компонента самоотношения, его составляющих – глобального самоотношения и временной транспективы Я; представлена и обоснована структурная модель самоотношения в юношеском возрасте. Выявлены и уточнены качественные и количественные характеристики составляющих системообразующего компонента самоотношения в юношеском возрасте. Обоснован психодиагностический инструментальный исследования психологических особенностей глобального самоотношения и интегративного переживания самоидентичности личности во времени в период юношества.

Ключевые слова: *глобальное самоотношение, временная транспектива Я, личностная идентичность, самосознание, Я-концепция.*

Khomenko K.V. RESEARCH OF PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE SYSTEM-FORMING COMPONENT OF THE SELF-ATTITUDE'S STRUCTURE

The article considers the results of an empirical research of the system-forming component of the self-relationship, its components - a global self-attitude and a temporary transpersonal self; presented and justified structural model of self-attitude in adolescence. Qualitative and quantitative characteristics of the components of the system-forming component of the self-attitude in adolescence were revealed and refined. The psychodiagnostic toolkit of research of psychological features of the global self-relation and the integrative experience of self-identity of a person in time in the period of adolescence is substantiated.

Key words: *self-attitude,*

Постановка проблеми. Поглиблення дослідження особливостей становлення самосвідомості в юнацькому віці є одним з особливо важливих питань психологічної науки в сучасному українському суспільстві.

В юнацькому віці, на етапі переходу від підліткового віку до періоду ранньої дорослості, особливості прояву самоствавлення,

його структури в складі Я-концепції особистості як її емоційної складової набувають особливої значущості. Емоційний компонент супроводжує когнітивний аспект сприйняття оточуючого світу та себе самого, афективна складова спрямовує внутрішню і зовнішню активність людини [2; 4; 11; 21].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В основу нашого дослідження були покладені концепції самоставлення особистості за У. Джеймсом, Р. Бернсом, В.В. Століним, С.Р. Панталеєвим та ін.; принципи єдності свідомості, самосвідомості й діяльності за Л.С. Виготським, О.М. Леонтьєвим, С.Л. Рубінштейном, С.Д. Максименко; положення про особливості розвитку самосвідомості в юнацькому віці згідно з науковими поглядами Е. Еріксона, В.С. Кона, І.Д. Беха, Л.І. Божович, М.І. Боришевського, П.Р. Чамати, Т.М. Зелінської, Л.В. Долинської, І.С. Булах, О.Є. Гуменюк, Д.Д. Отич, А.В. Колодяжної та ін.

В ході емпіричного дослідження структурних особливостей самоставлення, що спиралося на дослідження зарубіжних, радянських та сучасних українських учених, нами були отримані дані, які дозволили визначити компоненти самоставлення такі, як: емоційно-самоцінний компонент (емоційно-ціннісна складова самоставлення), емоційно-самооцінний (когнітивно-оцінна складова самоставлення), емоційно-поведінковий (поведінковий компонент емоції в ставленні до себе) і системоутворюючий компонент як узагальнене недиференційо-

ване ставлення «за» чи «проти» себе в часовій транспективі [9] (рис.1).

Проте не всі аспекти вивчення самоставлення знайшли відображення в психологічній літературі. Недостатньо досліджено різноспрямованість та взаємозалежність зв'язків між складовими компонентів самоставлення, існують розбіжності у визначенні його структурних підсистем та їх ієрархічності, відсутня чіткість у розумінні детермінування самоставлення діяльністю та властивостями особистості. Зокрема, недостатньо досліджений взаємозв'язок між компонентами самоставлення та становленням особистісної системи цінностей в юнацькому віці.

Постановка завдання. Virшення завдання з виявлення специфіки взаємозв'язку критеріїв компонентів самоставлення особистості надає можливість більш поглибленого вивчення процесів формування та розвитку зрілої, адаптованої особистості [19; 20; 23; 24].

Виклад основного матеріалу дослідження. Системоутворюючий компонент самоставлення в юнацькому віці розглядається нами як такий, що об'єднує в цілісну систему інші компоненти самоставлення,

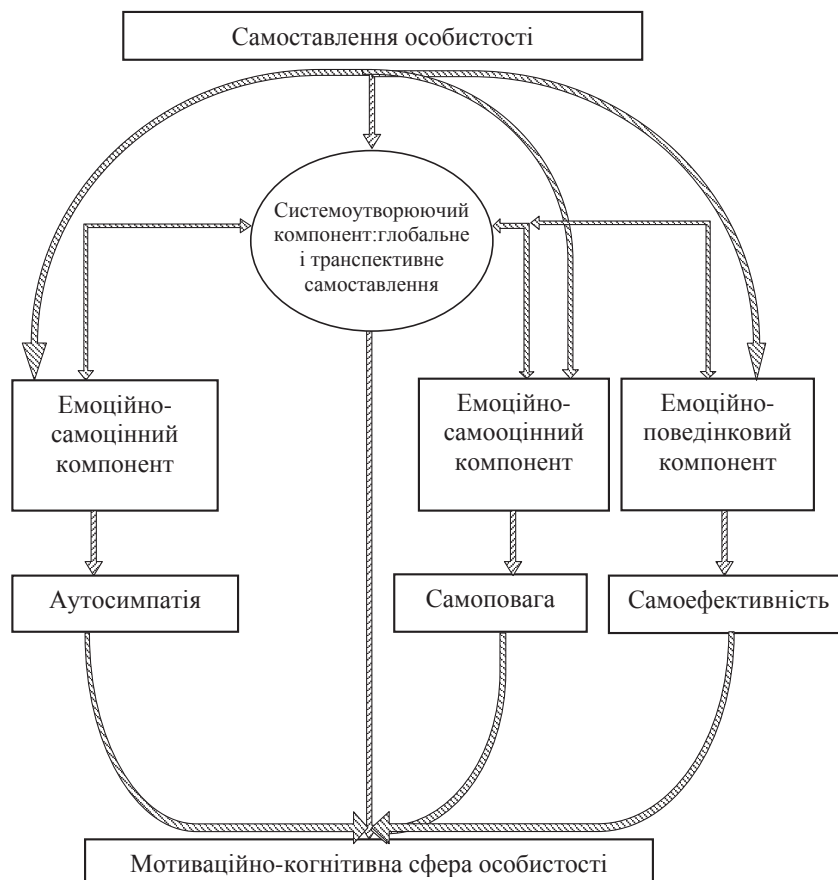

Рис.1. Структурно-динамічна модель самоставлення

проте не являється їх сумою і має два критерії – глобальне самоствавлення як недиференційоване ставлення «за» чи «проти» самого себе і другий – оцінка часової транспективи власного Я, що характеризує часові установки в юнацькому віці [10; 11; 18].

Розглянемо докладніше означені результати емпіричного дослідження.

В ході дослідження нами було виділено три експериментальні групи (ЕГ1, ЕГ2, ЕГ3), до яких входили, відповідно, студенти 1, 2, 3 курсів. Вони утворили експериментальну вибірку, яку ми позначили ЕВ. У експерименті брав участь за власним бажанням 61 студент першого курсу (31 хлопець і 30 дівчат), 69 студентів другого курсу (34 хлопця і 35 дівчат), 64 студенти третього курсу (32 хлопця і 32 дівчини). Математично-статистична обробка отриманих даних проводилася на ПЕОМ «Pentium II» у програмному забезпеченні Excel-2007 у середовищі Windows-XP, зокрема, обчислювався t-критерій Ст'юдента для залежних виборок [6; 17, с. 568–571], коефіцієнт рангової кореляції Спірмена [17, с. 579–582].

За функціональною значущістю використаний нами психологічний методичний інструментарій можна поділити на дві групи: основний та допоміжний. Застосування останнього дозволило підтвердити валідність і надійність основного діагностичного апарату, ґрунтовніше дослідити вікові особливості самоствавлення, а саме критерій глобального самоствавлення як системоутворюючого компоненту самоствавлення в досліджуваних. Методики є конкретизацією тих психологічних знань, які знаходяться на рівні методології, з одного боку, з іншого – вони дають зворотний зв'язок, уточнюють авторське дослідження [8; 9, с. 32].

Системоутворюючий компонент самоствавлення, критерієм якого є глобальне самоствавлення, досліджувався нами за допомогою шкали «Глобальне Я» методики В.В. Столін, Р.С. Пантілеєв «Тест-опитувальник самоствавлення». Глобальне самоствавлення – переживання узгодження інтегрального Я й дезінтегрального Я в недиференційоване позитивне переживання до власного Я». Ця шкала має 28 суджень. Респонденти висловлювали свою згоду з ними шляхом двох варіантів відповідей: «згоден»(+) або «не згоден»(-). Сирі бали переводяться у накопичені частоти (%) згідно з таблицею, а потім оцінюються рівні глобального самоствавлення таким чином: високий гармонійний рівень – 16 і вище балів; середній неузгоджений рівень – 13–15 балів; дисгармонійний низький рівень – 12 і менше балів. Робота із зазначеною методикою активізує у студентів юнацького віку моти-

вацію самодослідження, виконується з інтересом (довірча валідність). Вона дозволяє виділити групи респондентів за рівнем самоповаги (діагностична валідність) та диференціювати показники в залежності від віку досліджуваних (конструктна валідність).

Зазначимо, що основою життєвого самовизначення, готовності до самореалізації, особистісної ідентичності та глобального самоствавлення є орієнтація в часі в юнацькому віці, яка характеризується різною часовою транспективою [13, с. 14]. Самоствавлення особистості в цьому віці також структуроване в часі та характеризується суперечностями між актуальним Я (Я-нинішнім), ретроспективним Я (Я-минулим) і проспективним Я (Я-майбутнім) [3; 22]. Основою успішної особистісної та професійної готовності до самореалізації є збалансоване, узгоджене та позитивне ставлення до Я- майбутнього. Спрямованість у майбутнє здійснює сприятливий вплив на розвиток особистості в юнацькому віці тільки тоді, коли у неї є почуття задоволеності теперішнім та узгодженість з минулим. Орієнтацію в часі узагальнимо в часову транспективу, яка передбачає гармонійні та дисгармонійні взаємозв'язки Я-минулого, Я-теперішнього та Я-майбутнього осіб юнацького віку.

Орієнтація в часі в юнацькому віці є провідним віковим утворенням, яке пов'язане з розвитком самоствавлення, особистісної ідентичності, є показником розвитку під час переходу до ранньої дорослості [18; 21; 22].

Ми досліджували орієнтацію в часі за допомогою шкали «Орієнтація в часі» методики Н.Ф. Каліної «Діагностика самоактуалізації особистості» [1, с. 11]. Вибір цієї методики як додаткової до основної шкали «Глобальне Я» В.В. Столін, Р.С. Пантілеєв «Тест-опитувальник самоствавлення» зумовлений її можливостями вивчити часові самоустановки в юнацькому віці, з'ясувати напрями розвитку їх зв'язків. Рівні орієнтації в часі такі: високий – 10–8 балів, середній – 7–4 балів, низький – 3–0 балів.

Додатковим до основної методики був задіяний також напівпроективний опитувальник Х. Маркус, П. Нуріус «Можливі Я» в адаптації Г. М. Прихожан [15, с. 385–386]. Можливі Я-уявлення про власні майбутні самоствавлення, які є проекцією надій і страхів особистості. Інструкція спрямовує досліджуваних на виявлення цих майбутніх самоствавлень: «Ким і яким ви бажаєте стати? Ким і яким повоюєтеся стати?» Дається два окремих аркуші для надій і повоювань кожному досліджуваному. Респонденти пишуть за власним бажанням кількість надій

і побоювань. Це перший етап опитування. Після виконання цього завдання респондентам необхідно оцінити кожне можливе Я за такими параметрами: 1) Коли це може статися? 2) Наскільки значима для вас ця подія? 3) Вкажіть (у %) ймовірність виконання кожного можливого Я. Для аналізу даються такі пункти: 1) рівень самопрезентації (скільки написано, відмова, блазнювання, негативізм тощо): низький рівень – 0–4 можливих Я; середній рівень – 5–9 можливих Я; високий рівень – 10 і більше можливих Я; 2) більше зона надій чи зона побоювань? 3) що домінує в «зоні надій» і в «зоні побоювань».

Додатковим критерієм достовірності стали результати за методикою «Оцінка потреби у схваленні» Д. Крауна, Д. Марлоу, адаптованою Ю.Л. Ханіним [9, с. 366], яка дозволяє діагностувати рівень залежності від схвалення групою та очікувань у ситуації оцінки з боку інших. Рівень потреби у схваленні залежить від сприятливих оцінок з боку інших людей, його вразливості і чутливості до міжособистісних впливів та впливів середовища. Ступінь вираженості мотивації схвалення ми розглядаємо за допомогою трьох рівнів: високого – 13 і більше балів, середнього – 10–12 балів, низького – 9 і менше балів. Середній і низький рівні показують автономність особистості від схвалення його оточенням і водночас врахування їхніх інтересів. Високий рівень вияву потреби у схваленні свідчить про залежність особистості від схвалення оточенням, отже, про недостовірність отриманих результатів.

Ефективність системоутворюючого компоненту самоствавлення реалізується на гармонійному рівні лише за умови її свідомого позитивного спрямування в теперішній час, зокрема, під час вибору власних цінностей. Глобальне самоствавлення стає детермінантою процесу адаптації людини до зовнішнього світу та чинником суб'єктивності у розвитку цінностей осіб юнацького віку [10, с. 84]. Цей провідний компонент структури самоствавлення – глобальне самоствавлення – контролює, посилює розвиток всіх компонентів структури, їх взаємозв'язків. Утім компоненти самоствавлення особистості також посилюють його розвиток в осіб юнацького віку.

Згідно з ієрархічним принципом системного підходу, глобальне самоствавлення як узгоджене гармонійне, інтегральне самоствавлення – ціле, що не є сумою компонентів досліджуваної нами структури. Системоутворююча складова досягає цілісності і стає «системою систем», її вплив на окремі складові й, навпаки, вплив скла-

дових на неї нерівномірні, проте узгоджені. В юнацькому віці системоутворююча складова дає можливість об'єднати суперечності суспільних цінностей і власного життя [10, с. 265]. Глобальний холізм є результатом зрілої інтеграції часткових виявів самоствавлення (емоційно-самоцінного, емоційно-самооцінного, емоційно-поведінкового компонентів) в гармонійне переживання самоствавлення власної самосвідомості. Ці люди вміють любити себе і людей, не посилюючи чесноти і не відкидаючи недоліки [14, с. 181].

На *неузгодженому середньому рівні* системоутвірному компоненту (глобального самоствавлення) встановлено 27,32% досліджуваних ЕВ юнацького віку (друге місце займає). Їм властиве усвідомлення диференціації позитивних і негативних сторін самоствавлень, проте нестійкість самоствавлень в інших її складових спричинює їх коливання та зменшення інтегрального Я між ними (табл.1).

Таблиця 1
Порівняльна характеристика рівнів глобального самоствавлення в осіб юнацького віку 17–20 років за методикою В.В. Століна, С.Р. Пантїлєєва «Тест-опитувальник самоствавлення» шкала «Глобальне Я»

Рівні	ЕГ1 (n=61)		ЕГ2 (n=69)		t
	абс.	%	абс.	%	
Високий	30	49,18	38	55,07	-
Середній	17	27,87	17	24,64	-
Низький	14	22,95	14	20,29	-

* $p < 0.05$

Аналіз результатів дослідження глобального самоствавлення свідчить про зменшення цього рівня від 17–18 років (27,87%) до 18–19 років (24,64%). Проте у респондентів 19–20 років відбулося його збільшення до 29,69%, що становить негативну вікову тенденцію при переході досліджуваних до ранньої дорослості.

Досліджувані свідомо зусиллям волі на основі власного позитивного досвіду досягають цілісного (хоча і суперечливого в певних ситуаціях) інтегрального Я й дезінтегрального Я на засадах загальнолюдських цінностей. Лише після цього досліджувані здатні конструктивно взаємодіяти з людьми, здійснюючи самоконтроль у соціальному й особистісному світах. Разом із інтегральним Я та дезінтегральним Я створюють ієрархічно вищий системоутвірний компонент в осіб юнацького віку, який посилює розвиток всієї структури самоствавлення

особистості. Холізм є результатом не лише інтеграції часткових виявів самоствалення, а й їх взаємовпливів і перетворення. Ці досліджувані намагаються спочатку уникати відповідальності перед собою і лише під впливом подій власного життя починають глобально узгоджувати його [14, с. 181].

Таблиця 2

Порівняльна характеристика рівнів вираженості глобального самоствалення в осіб юнацького віку 17–20 років за методикою В.В. Століна, С.Р. Пантілеєва

Рівні	ЕГ2 (n=69)		ЕГ3 (n=64)		t
	абс.	%	абс.	%	
Високий	38	55,07	22	34,37	2,19**
Середній	17	24,64	19	29,69	-
Низький	14	20,29	23	35,94	-

**p<0.01

На дисгармонійному низькому рівні вияву системотвірного компоненту самоствалення (глобального самоствалення) встановлено 26,29% досліджуваних юнацького віку (займає третє місце). Інтегральне Я й дезінтегральне Я є однаково цінними для цієї групи студентів юнацького віку, їх зміст виявляється інтенсивно, тому вони домінують по черзі. Ці респонденти не прагнуть усвідомлення позитивних й негативних сторін самоствалення та їх наступної узгодженості. Опір між інтегральним Я й дезінтегральним Я виявляється в агресивній поведінці, що блокує задоволення власних потреб і набуття необхідних цінностей. Узгодженість деформується і перетворю-

ється на розбалансованість глобального самоствалення. Ці досліджувані в реальному часі діють імпульсивно, що впливає на інші компоненти самоствалення.

Водночас, дисгармонійні складові самоствалення також посилюють у цьому напрямі розвиток системотвірного компоненту. Вияви інтегрального Я й дезінтегрального Я на цьому рівні розвитку глобального самоствалення лише частково узгоджені зовнішнім впливом. Холізм не є характеристикою дисгармонійного рівня глобального самоствалення, який утворюється як дифузна «система систем». Ці особи наполегливо прагнуть до тих цінностей, які підтверджують їх власну сутність.

Вікова динаміка розвитку глобального самоствалення як системоутворюючого компоненту самоствалення досліджуваних, згідно з табл. 2.5, свідчить про зростання дисгармонійного рівня у респондентів 19–20 років до 15,65% (табл. 2).

Отже, встановлені особливості розвитку глобального самоствалення у досліджуваних юнацького віку за шкалою «Глобальне Я» методики В.В. Століна, Р.С. Пантілеєва «Тест-опитувальник самоствалення» дає можливість зробити наступні узагальнення.

Глобальне самоствалення як вияв системоутворюючого компоненту самоствалення у студентів юнацького віку має різні рівні переживання. Оптимальним є високий, гармонійний, узгоджений рівень глобального самоствалення як цілісне позитивне переживання («за») до власного Я. Середній рівень глобального самоствалення – як частково узгоджене і умовно позитивне переживання («умовно за») до власного Я. Низький дисгармонійний рівень

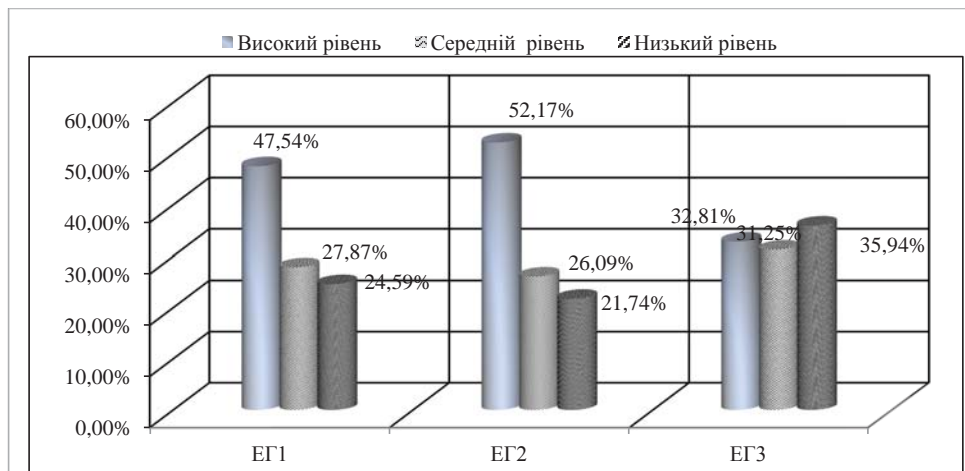

Рис. 2. Порівняльна характеристика вияву орієнтації в часі в осіб юнацького віку за методикою Н.Ф. Каліної «Діагностика самоактуалізації особистості», шкала «Орієнтація в часі»

вияву глобального самоствавлення – як суперечливе, негативне переживання («проти») до власного Я.

Оптимальним в структурі самоствавлення є високий рівень глобального самоствавлення як системоутворюючий компонент, разом із респондентами середнього, частково узгодженого рівня ця група переважає (73,71%) над групою з низьким дисгармонійним рівнем (26,29%), що обумовлює позитивне переживання цього самоствавлення як провідну вікову закономірність у досліджуваних осіб.

Узагальнюючи вікові особливості рівнів вияву глобального самоствавлення у досліджуваних, слід звернути увагу на експериментальну вибірку респондентів. Вона підтверджує виявлені вікові тенденції, а саме: перше місце займає високий рівень (46,39%), друге – середній рівень (27,32%), третє місце – низький (26,29%). Зазначимо, що встановлені вікові кризові тенденції у досліджуваних третього курсу (ЕГ3), а саме: статистично значуще зменшення високого рівня та збільшення низького рівня глобального самоствавлення.

За шкалою «Орієнтація в часі» методики Н.Ф. Каліної «Діагностика самоактуалізації особистості» ми отримали результати, що відображені на рис. 2.

Аналіз отриманих даних показав, згідно з рис. 2, що високий рівень орієнтації в часі характерний для 47,54% ЕГ1, 52,17% ЕГ2 і 32,81% ЕГ3, сутність якого полягає в переживанні безперервності орієнтації в часі. Минуле критично оцінюється, тому існують певні суперечності з нинішнім. Ці досліджувані концентрують власні зусилля на сьогочасному, в якому осмислюють минуле й планують майбутнє. Розвиток прогностичного мислення в студентів юнацького віку дає можливість спроектувати себе, своє оточення, наслідки певних проблем, і, чим далі в часі постає майбутнє, тим складніше його усвідомити, пережити. Отже, для таких студентів характерне реалістичне бачення свого майбутнього, яке ґрунтується на основі наступності та прийнятті різночасових аспектів свого Я. Відповідно, це впливає на зв'язки з глобальним самоствавленням [19; 26; 27].

Середній рівень характерний відповідно для 27,87%, 26,09%, 31,25% досліджуваних студентів. Для них характерне *статично-інфантильне* домінування Я в поточний момент над Я в минулому, тобто минуле переживається лише позитивно. Сьогодні не сприймається як новий етап життя, тому й не задовольняє молоду людину. Студентам притаманний феномен нерелістичного оптимізму, коли виявляють

схильність більш високо оцінювати свої шанси в майбутньому. Останнє мислиться абсолютно відокремленим від сьогоденного. Ідеалізація майбутнього виконує роль компенсаторного механізму підтримання безперервності орієнтації в часі. Студенти живуть сталими для дитячого світу образами Я, а плани на майбутнє мають форму мрій, які не ґрунтуються на реальних можливостях.

Діаметрально протилежним до високого рівня є *низький розірваний рівень* безперервності орієнтації в часі, на якому знаходяться 24,59% ЕГ1, 21,74% ЕГ2 і 35,94% ЕГ3 досліджуваних. Для цих осіб характерні порушення наступності між усіма або окремими часовими аспектами Я. Відсутність збалансованості, узгодженості різночасових аспектів посилює переживання дисгармонійності самоствавлення між минулим та майбутнім. Деякі студенти уявляють майбутнє максимально наближеним до актуального нинішнього, тобто майбутнє не пов'язується з прагненням до ідеального Я. Ідеалізація минулого, відсутність зв'язку нинішнього й майбутнього, тісний зв'язок між ретроспективним й актуальним Я утворюють відірваність різночасових Я, що є деструктивним фактором самоствавлення.

Дані вияву орієнтації в часі свідчать про негативну вікову тенденцію до зменшення на високому і збільшенні на низькому рівні у досліджуваних 19-20 років, що узгоджується з даними за основною методикою В.В. Століна, С.Р. Пантільєєва «Тест-опитувальник самоствавлення» шкала «Глобальне Я». Виявлена тенденція пояснюється, на нашу думку, особливостями цих хлопців і дівчат при переході до ранньої дорослості.

Підсумовуючи викладене, слід відзначити, що за основною методикою більшість студентів характеризується цілісністю об'єднання інтегрального Я й дезінтегрального Я в глобальне самоствавлення (гармонійний високий і неузгоджений середній рівні), що в юнацького віку становить 73,71%. Глобальне самоствавлення виявляє переживання усвідомленого цілісного, інтегративного самоствавлення як переживання свого Я.

Підрахунок щільності зв'язків між основною методикою шкалою «Глобальне Я» методики В.В. Століна, С.Р. Пантільєєва «Тест-опитувальник самоствавлення» і додатковою шкалою «Орієнтація в часі» методики Н.Ф. Каліної «Діагностика самоактуалізації особистості» за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена r_s [128, 579–582] виявив позитивні зв'язки між відповід-

ними результатами методик ($r_s = 0,762$ на високому і на середньому – $r_s = 0,732$ рівнях за $p \leq 0,01$), що доводить їх конструктивну валідність.

За напівпроективною методикою Х. Маркуса, П. Нуріуса «Можливі Я» в адаптації Г.М. Прихожан [15, с. 366–367] ми отримали результати стосовно майбутніх Я, що відображено в табл. 3.

Таблиця 3

Частота використання досліджуваними 17 – 20 років основних «зон надій» і «зон побоювань» за методикою Х. Маркуса, П. Нуріуса «Можливі Я» в адаптації Г.М. Прихожан (значення в % від кожного рівня вираження)

Рівні	N=194				
	«Зона надій»		«Зона побоювань»		
	про- фесія	особи- стісні якості	про- фесія	осо- би- стісні якості	са- мот- ність
Високий (n=85)	94,5	70	52	52	14
Середній (n=34)	100	32,7	32,7	82,1	45
Низький (n=75)	100	35	31	31	25

Під час аналізу «Можливих Я» ми врахували наявність чи відсутність в надіях і побоюваннях досліджуваних вказівок на професію і особистісні якості, оскільки прагнення до самореалізації в професії і особистісному зростанні найбільш актуальні для молоді. На *високому рівні* вияву самопрезентації можливих Я досліджувані у «зоні надій» найчастіше використовували особистісні якості (70%), а надії, пов'язані з професією, наближаються (94,5%) до вияву на середньому і низькому рівнях (100%). На наш погляд, це можна пояснити тим, що молоді люди живуть за принципом «професію прикрашають особистісні якості». «Зона побоювань» у них не є домінантною, але як побоювання стосовно професії, так і особистісних якостей знаходяться на одному рівні уваги, усвідомлення, тому перспектива самотності у них найнижча (14%) [16; 26].

На *середньому рівні* вияву самопрезентації можливих Я досліджувані у «зоні надій» віддали перевагу саме професії, найсильніші сподівання вони пов'язують з освоєнням професії. Проте у «зоні побоювань» значно домінують страхи стосовно втрати або несформованості особистісних якостей. Така суперечність пояснюється тим, що ці молоді особи не здатні одночасно приді-

ляти увагу навчанню та покращенню своїх особистісних якостей.

На *низькому рівні* вияву самопрезентації можливих Я респонденти віддають перевагу професії у «зоні надій», але їхні надії в цій сфері більш формальні, залежні від статусу ВНЗ, спеціальності. Вони не приділяють постійної уваги особистісному зростанню (35%) і така байдужість прослідковується в «зоні побоювань» (31%). У цих хлопців і дівчат найвище очікування в своєму житті самотності (45%), що можна пояснити феноменом набуття навченої безпорадності.

Отже, отримані результати методики Х. Маркуса, П. Нуріуса «Можливі Я» в адаптації Г.М. Прихожан дали можливість визначити особливості уявлення респондентів про свої майбутні, тобто можливі Я. Аналіз результатів даної методики розкриває основні зони надій і побоювань щодо майбутніх Я. До зони надій були віднесені самореалізація досліджуваних у професії та вияв ціннісних особистісних якостей, а до зони побоювань – неможливість здійснити самореалізацію у професії та виявляти значимі для себе особистісні якості, що змістовно відповідає виявам інтегрального Я й дезінтегрального Я в глобальному самоставленні респондентів.

Завдяки глобальному самоставленню як системоутворюючому компоненту самоставлення студенти переживають неповторність індивідуальності особистості, здатні обирати цінності на основі цілісного уявлення про власне Я. В юнацькому віці у студентів 17–18 років констатовано соціально-психологічну кризу адаптації до навчання у ВНЗ. Встановлена *вікова закономірність* більш гармонійного розвитку самоставлення у досліджуваних від 17–18 років до 18–19 років за всіма його компонентами, критеріями, показниками, відповідними емпіричними корелятами в юнацькому віці, а також вияви кризи дестабілізації розвитку, прагнення до змін під час переходу до ранньої дорослості у 19–20 років.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, наше визначення досліджуваного психологічного явища таке: самоставлення в юнацькому віці є утворенням самосвідомості особистості, яке є складною чотирьохкомпонентною структурою, що виявляється в переживанні аутосимпатії, самоповаги, загальної самоефективності та глобального самоставлення в осіб юнацького віку. Отримані дані обумовлюють напрям наших подальших досліджень вияву самоставлення як чинника цінностей в осіб юнацького віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев В.А. Практикум по психологии здоровья. Методическое пособие по первичной специфической и неспецифической профилактике / В.А. Ананьев. – СПб. : Речь, 2007. – 320 с.
2. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс. – М. : Прогресс, 1986. – 422 с.
3. Бех І. Д. Категорія «ставлення» в контексті образу «Я» особистості / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 3. – С. 52-56.
4. Бодалёв А.А., Столин В.В. Общая психодиагностика – СПб.: Изд-во «Речь», 2000. – С.354-356.
5. Боришевський М. Й. Виховання духовності особистості : навчально-методичний посібник / [М. Й. Боришевський, Л. І. Пилипенко, О. І. Пенькова та ін.]; за заг. ред. М. Й. Боришевського. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 104 с.
6. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь-справочник по психодиагностике. – СПб.: Питер, 2001. – 528 с.
7. Горбушина О.П. Психологический тренинг. Секреты проведения / О. П. Горбушина. – СПб. : Питер, 2007. – 176 с. – (Серия "Практическая психология").
8. Духновский С.В. Диагностика межличностных отношений. Психологический практикум / С.В. Духновский. – СПб. : Речь, 2009 – 142 с.
9. Єрмакова Н. О. Психологічні особливості становлення довіри до себе в ранньому юнацькому віці: дис. ... кандидата психол. наук: спец. 19.00.07 / Єрмакова Наталія Олександрівна. – К., 2008. – 205 с.
10. Зелінська Т. М. Психологія особистісної амбівалентності в юнацькому віці: [монографія] / Т.М.Зелінська.- Суми: Університетська книга, 2013. – 432 с.
11. Карпов А.В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики / А.В. Карпов // Психологический журнал. – 2003. –Т. 24. – № 5. – С. 45– 57.
12. Кон И.С. Открытие «Я» / И.С. Кон. – М.: Политиздат, 1978. – 367 с.
13. Лук'яненко В.В. Психологічні особливості становлення здатності до самоефективності в юнацькому віці: дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 / В.В. Лук'яненко. – К., 2011. – 269 с.
14. Мей Р. Сила и невинность / Р. Мей ; [пер. с англ. А. П. Попогребского и др.] ; [под общей ред. Д. А. Леонтьева]. – М. : Смысл, 2001. – 319 с.
15. Молчанова О.Н. Самооценка : Теоретические проблемы и эмпирические исследования : [учеб. пособие] / О.Н. Молчанова. – М. : Флинта : Наука, 2010. – 390 с.
16. Наш проблемный подросток : [учеб. пособие] / [под ред. Л. А. Регуш]. – СПб. : Союз, 1999. – 144 с.
17. Немов Р.С. Психология: [учеб для студентов высш. пед. учеб. Заведений]: В 3 кн. / Кн. 3: Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики. 3-е изд. – М.: ВЛАДОС, 1998. – 632 с.
18. Пантилеев С.Р. Методика исследования самоотношения / С.Р. Пантилеев. – М.: Смысл, 1993. – 32 с.
19. Поливанова К. Н. Психология возрастных кризисов : [учеб. пособие] / К. Н. Поливанова. – М. : Академия, 2000. – 184 с.
20. Портнова Ю.М. Формирование позитивного самоотношения студентов посредством психологического воздействия: дис. ... кандидата психол. наук: 19.00.07 / Портнова Юлия Михайловна. – Нижний Новгород, 2008. – 176 с.
21. Соломка Т.М. Самоактуалізація студентів вищих аграрних навчальних закладів I-III рівнів акредитації в процесі професійної підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Т.М.Соломка. – К, 2009. – 23 с.
22. Ставицька С.О. Духовна самосвідомість особистості : становлення і розвиток в юнацькому віці : [монографія] / С.О. Ставицька. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, ТОВ Поліграф плюс, 2011. – 727 с.
23. Столин В.В. Самосознание личности / В.В. Столин – М. : Изд-во Московского университета, 1983. – 284 с.
24. Столин В.В. Познание себя и отношения к себе в структуре самосознания личности: дис. ... д-ра психол.наук / – В.В. Столин. – М., 1985. – 530 с.
25. Столин В.В. Практикум по психодиагностике: Психодиагностические материалы / В.В. Столин, С.Р. Пантилеев. – М., 1988. С. 123-130.
26. Фурман А.В. Психологія Я-концепції: [навч. посібник] / А.В. Фурман, О.С. Гуменюк. – Львів: Новий Світ-2000, 2006. – 360 с.
27. Хурчак А.Е. Психологічні особливості амбівалентності атитюдів у юнацькому віці: дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 / Хурчак Ангеліна Едуардівна. – К., 2004. – 254 с.